

Зуєнко Н.О.

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ У ПРОЦЕСІ ЇХНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті представлено аналіз специфіки моделювання як наукового методу в психолого-педагогічній науці; вивчено зміст та охарактеризовано структурні компоненти моделі формування комунікативної культури студентів-аграріїв. Виявлено особливості цільових, змістових, організаційних та аксіологічних характеристик процесу формування комунікативної культури студентів-аграріїв.

Ключові слова: моделювання, метод, модель.

Постановка проблеми

Проблема формування комунікативної культури майбутніх фахівців аграрного профілю передбачає введення спеціальних моделей та технологій та їх реалізацію в ході професійної підготовки. Розробки в галузі професійних комунікацій представлено в працях таких науковців, як Л.Авраменко, Л.Байбородова, А.Вербицький (групова комунікативна взаємодія), Ю.Акайомова (міжкультурна комунікація), С.Горбачова, Н.Дьоміна, М.Дигун, Л.Єпринцева, С.Єфремова, О.Мещерякова (педагогічна взаємодія), В.Казанська (співробітництво у навчанні), І.Кобзарєва (особистісно орієнтована комунікативна взаємодія), Ю.Костюшко, М.Рибакова (конфлікт та комунікативна взаємодія в освітньому процесі), В.Семиченко (проблеми взаєрозуміння в комунікації), Т.Устименко (міжкультурна взаємодія), Г.Хайрулін (технологія комунікативної взаємодії). Збільшується кількість робіт, присвячених формуванню комунікативної культури фахівців як важливого чинника їхнього професіоналізму (В.Галюзинський, В.Гриньова, М.Євтух, Л.Калашнікова, К.Левітан, Г.Мелхорн, Л.Мітіна, Є.Пасов, У.Ріверс та ін.).

Моделюючи процес формування комунікативної культури майбутніх аграріїв, ми виходили з того, що вона має відповідати провідним *принципам*, що забезпечуватимуть її ефективність та дієвість, а саме: адекватності моделі цілям та завданням навчально-виховного процесу в аграрному ВНЗ; практично-професійній спрямованості фахової підготовки студента-аграрія; орієнтації на аксіологічний розвиток особистості майбутнього фахівця для сільського господарства; особистісної свободи та самостійності в опануванні комуні-

кативними знаннями, уміннями й навичками під час навчання у ВНЗ; соціально-культурної детермінованості процесу формування комунікативної культури студента-аграрія; взаємозумовленості традиційних та інноваційних форм і методів формування комунікативної культури фахівця.

Метою статті є виявлення змістових та структурно-функціональних характеристик моделі формування комунікативної культури студентів-аграріїв у процесі їхньої професійної підготовки. У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно виявити суттєві термінологічні характеристики поняття «модель» у психолого-педагогічній науці. У словниково-довідниковій літературі модель — образ (у тому числі умовний чи мислений) — зображення, опис чи прообраз об'єкта (процесу) чи системи об'єктів (процесів), що використовується у певних умовах як їх заміник чи представник [1, 399–400]. На думку П.Доорна, моделювання нині поширилося у всіх соціально-гуманітарних науках; відомо досить багато видів і типів моделей: теоретичні й емпіричні, загальні і часткові, пояснювальні і дескриптивні, динамічні і статичні, імітаційні та експериментальні, детерміністичні та стохастичні тощо [2]. В.Штофф виділяє кілька головних *характеристик* моделей, які реалізуються практично у всіх галузях знання:

- синергетичну: модель є фактично віртуальною чи матеріально реалізованою системою;
- відтворювальну: модель відображає об'єкт дослідження;
- ідеалізуючу: модель здатна замінити об'єкт вивчення;
- інформаційну: модель дає можливість отримати нову інформацію про об'єкт [3].

Виклад основного матеріалу

Побудова нашої моделі ґрунтується на теоретичних засадах теорії І.Лернера, а саме положенні про те, що основною функцією навчання є засвоєння суб'єктами освітнього процесу соціальної культури, її збереження та розвиток [4]. Таке теоретичне узагальнення перегукується з висновками про єдність соціальної та комунікативної культури. Тому при формулюванні компонентів моделі формування комунікативної культури студентів-аграріїв нами враховувалися основні елементи змісту освіти:

- інформація, що підлягає засвоєнню; знання, накопичені людством; основні ідеї, концепції, теорії, поняття науки; знання про шляхи, методи пізнання, типи і способи розумових дій — *когнітивний компонент* комунікативної культури майбутніх професіоналів аграрної сфери;
- способи діяльності як-от: уміння, навички професійної і комунікативної діяльності — *діяльнісний компонент* комунікативної культури студентів-аграріїв;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення до знань; досвід творчої діяль-

ності — *ціннісно-мотиваційний компонент* комунікативної культури студентів-аграріїв.

Розроблена у процесі дослідження модель формування комунікативної культури студента-аграрія, на нашу думку, має включати такі *базові компоненти*: цільовий, змістовий, організаційний та результативний.

Формування комунікативної культури майбутніх студентів-аграріїв детермінується сьогодні соціальним замовленням на певний рівень професійної компетентності фахівця. Майбутньому випускнику вищого аграрного навчального закладу, який прагне стати затребуваним і успішним на європейському ринку праці, треба не тільки постійно опановувати нову техніку, технології і методики, але й змінювати види своєї діяльності, дійсно володіти сукупністю конкурентоспроможних властивостей. Зазначені причини формують пріоритети у навчанні студентів і способи вирішення реальних проблемних ситуацій на засадах розвиненої комунікативної культури, а саме: вміння знаходити і ефективно використовувати нову інформацію з різних джерел (включаючи віртуальні), володіти кількома іноземними мовами; швидко опановувати різні технологічні процеси, приймати адекватні рішення в різних нештатних ситуаціях, успішно працювати в наукових колективах, члени яких здатні генерувати і сприймати нові ідеї, а головне — втілювати їх у життя.

Моделюючи процес формування комунікативної культури майбутніх студентів-аграріїв, ми виходимо також з головної закономірності у побудові моделей у гуманітарних науках, а саме: складність моделі веде до більш ефективної інтерпретації психолого-педагогічних процесів, але призводить до її ускладнень. Пошук гармонійно спроектованої моделі формування комунікативної культури майбутніх аграріїв передбачає її структурно-функціональне навантаження. При цьому домінуючий вплив на процес проектування моделі справляє специфіка майбутньої професійної діяльності студентів-аграріїв, детермінована реальними соціокультурними умовами їхньої професійної діяльності.

Зазначені соціокультурні умови впливають на процес реалізації комунікативних знань, умінь та навичок в безпосередній професійній діяльності фахівця-аграрія і їх необхідно враховувати як можливі *проблеми*, які можуть у зв'язку з цим виникати:

- проблеми економічного порядку, де чинниками ускладнення комунікативної діяльності можуть стати специфіка сільськогосподарського способу виробництва, високий рівень безробіття, обмежений доступ до сучасних комунікативних технологій тощо;
- проблеми формування комунікативного життєвого простору, де ускладнюючими факторами можуть стати обмеженість системи послуг, бідність і соціальне розшарування місцевого населення, роз'єднаність сільської

громади, скорочення доступу до соціально-комунікативних мереж, самотність, ізоляція, низький рівень освіти переважної частини населення та ін.;

- проблеми розвитку громадянського суспільства у сільській місцевості, що виявляються в обмеженій участі селян у групах та організаціях, нехтування громадянськими правами та свободами, неможливість брати участь у владних комунікаціях тощо.

Проте на специфіку комунікативної діяльності фахівця-аграрія в умовах сільського соціуму впливають і соціально позитивні чинники, як-от: наявність постійного соціального контролю з боку сільської громади над розвитком індивіда (екзистенційний натиск); збереження національних традицій, в тому числі й у сфері спілкування (наслідування); наявність традиційної моралі, вираженої в комунікативному полі сільського соціуму (ідентифікація); звичаєві нормативно-правові засади комунікації селян (рефлексія). Зазначені механізми впливають на міжособистісні характеристики взаємодії учасників сільського соціуму як простору професійної реалізації фахівця-аграрія.

Вважаємо, що на розвиток комунікативної культури аграрія після закінчення ним фахової підготовки справлятимуть вплив такі *чинники*: високий рівень соціального контролю в комунікативній сфері села; специфічний розподіл праці в сільському господарстві; обмеженість комунікативного простору; зумовленість комунікативної взаємодії звичаєвим правом та збереженими регіональними традиціями; нестача соціальних інституцій, що сприяють розвитку комунікативної діяльності в умовах села.

Формування і розвиток комунікативної культури майбутнього аграрія відбувається у взаємозумовленості із загальними культурними процесами в сільському середовищі, до яких поняття «комунікативна культура» може бути віднесене в кількох головних аспектах:

- у відношенні до природи комунікативна культура фахівця-аграрія виявляється у його ставленні до природного оточуючого середовища як простору реалізації всіх сформованих професійних компетенцій, в тому числі — комунікативної;

- щодо матеріального виробництва, то комунікативна культура виявляється у самому процесі праці, використанні в ньому професійної термінології, вмінні реалізувати комунікативні функції в професійній діяльності спеціаліста-аграрія.

Проаналізуємо зміст та головні структурні компоненти моделі формування комунікативної культури студентів-аграріїв. Так, *цільовий компонент* моделі передбачає формування комунікативної культури майбутніх фахівців-аграріїв. Він має, водночас, виражене емоційно-ціннісне забарвлення, оскільки передбачає сформованість стійких мотивів на формування й розвиток комунікативної культури студента упродовж навчання у аграрному ВНЗ і після

завершення професійної підготовки. Виявом реалізації цільового компонента розробленої нами моделі стає сформованість потреби в розвитку особистісної комунікативної культури, уміння визначати мету формування комунікативних знань, умінь та навичок, розвинений пізнавальний інтерес до занять, що формують комунікативну культуру майбутнього аграрія, прагнення до самовдосконалення у процесі формування комунікативної культури тощо [5].

Вносячи категорію комунікативної культури до цільового компонента, ми визначаємо, таким чином, певну *таксономію цілей*, які можемо розрізнити в межах проблематики дослідження на кількох головних рівнях:

- на рівні соціального замовлення цільовий компонент окреслює вимоги суспільства до професійної кваліфікації майбутніх аграріїв, виходячи зі змінних умов сільськогосподарського ринку;
- на рівні професійного становлення розроблена нами модель передбачає формування професійної компетентності, до якої закономірним компонентом входить і комунікативна компетентність;
- на рівні формування вузькоспеціальних професійних компетенцій ми вводимо в цільовий компонент певні групи компетенцій: інструментальні, міжособистісні й системні.

Цільовий компонент, на нашу думку, детермінує також *успішність* процесу формування комунікативної культури, починаючи з першого року навчання у ВНЗ. Якщо студент уникає активної участі у формах роботи, пов'язаних з формуванням комунікативної культури, то з часом потреба у таких заняттях і мотивація до зростання рівня комунікативної культури спадають, натомість на перше місце виходить мотивація *уникання невдачі*, а значить, студент замикається в своєму комунікативному полі і не бажає розвивати комунікативну культуру із залученням потенціалу навколишнього комунікативного середовища.

Змістовий компонент моделі формування комунікативної культури студентів-аграріїв є, на нашу думку, найбільшим за обсягом і передбачає передачу й засвоєння знань, умінь та навичок комунікативної взаємодії як основи професійної підготовленості й формування особистісного рівня комунікативної культури через гуманітарні (в т.ч. психолого-педагогічні) й спеціальні дисципліни. У межах цього блоку моделі відбувається опанування студентами-аграріями основами комунікативної взаємодії, теоретичними й практичними засадами її організації, формується система комунікативних умінь, розвивається професійне спілкування. Змістовий блок забезпечує вибір оптимальних форм, методів і засобів формування комунікативної культури залежно від мети, конкретного виду навчальної діяльності, навчальної дисципліни.

Змістовий компонент моделі ґрунтується, насамперед, на комунікативних можливостях змісту освіти в аграрному ВНЗ. Аналізуючи зміст професійної

підготовки майбутніх фахівців-аграріїв, ми виділяємо в ньому блок спеціальних та соціально-гуманітарних (у т.ч. мовних і психолого-педагогічних) дисциплін, які несуть різне навантаження у контексті досліджуваної нами проблеми. Крім того, існує поділ змісту навчання на традиційний (нормативні спеціальні та гуманітарні дисципліни) та інноваційний (спецкурси й спецсемінари, факультативи за вибором студента).

Основою *організаційного* компонента розробленої нами моделі формування комунікативної культури студентів-аграріїв став добір найбільш ефективних форм та методів організації навчального процесу, що сприятимуть розвитку й засвоєнню комунікативних знань, умінь та навичок майбутніх фахівців аграрного профілю [6]. Тому для аналізу моделі процесу формування комунікативної культури майбутніх аграріїв важливо представити місце і роль різних форм навчального процесу у розвитку професійних комунікативних якостей фахівця — лекцій, практичних, семінарських та лабораторних занять, різних форм самостійної роботи студентів. Формування комунікативної культури особистості майбутнього фахівця має при цьому декілька джерел розвитку: як трансляція комунікативних знань, умінь та навичок у процесі міжособистісної взаємодії з іншими суб'єктами освітнього процесу; як оволодіння культурною спадщиною — переважно у ході вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу; як спостереження за поведінкою інших учасників комунікативної взаємодії й аналіз актів комунікації, програвання в ході професійної підготовки реальних чи уявних комунікативних ситуацій. Розвиток комунікативної культури в процесі *спеціально організованого соціально-психологічного тренінгу* можливий з погляду двох підходів: спрямованість на знаходження багатої різноманітної палітри спілкування та подолання труднощів, що можуть виникати у процесі комунікації майбутніх аграріїв.

Результативний компонент розробленої нами моделі формування комунікативної культури майбутніх фахівців аграрного профілю може бути представлений у вигляді сформованих аксіологічних характеристик їх професійної комунікативної діяльності, які виокремлюються, виходячи із загальної теорії цінностей у певній ієрархії, прийнятій у соціально-гуманітарних науках, оскільки у межах такого теоретичного підходу комунікативна взаємодія може бути окреслена як універсальна цінність, на основі якої досягається загальнолюдський консенсус. Аксіологи визначають дві головні групи людських цінностей — інструментальні й термінальні [7–8]. Проблема нашого дослідження має відношення і до інструментальних, і до термінальних цінностей, оскільки вони формуються у процесі розвитку комунікативної сфери особистості. Так, інструментальні цінності включають цінності спілкування, справи, етичні цінності, а також здатність до конформізму, альтруїзму й прийняття інших людей. Натомість термінальні цінності визначають професійні досягнення особистості

як значущі, такі, що мають не тільки професійно-діловий, але й професійно-комунікативний характер. При цьому комунікативні процеси об'єктивують систему цінностей однієї людини чи групи людей і роблять її доступною для іншої/інших. Таким чином, комунікативні здібності людини виступають як її «культурне значення», тобто норми, цінності тощо.

Висновки

Отже, нами здійснено теоретичне обґрунтування й розроблення моделі формування комунікативної культури студентів-аграріїв у процесі їхньої професійної підготовки. Особливу увагу при побудові й аналізі моделі ми приділили її змістовому компоненту як такому, що забезпечує базове смислове навантаження моделі і реалізує завдання дослідження стосовно формування такого рівня комунікативної культури під час навчання в аграрному ВНЗ, який би став підґрунтям для подальшого розвитку комунікативної культури спеціаліста-аграрія упродовж усієї подальшої професійної діяльності в сучасному АПК.

Розроблена в ході дослідження модель формування комунікативної культури студентів-аграріїв уміщує три головні змістові компоненти, узгоджені з компонентами комунікативної культури: когнітивний (інформація, яка підлягає засвоєнню; знання, які накопичені людством; основні ідеї, концепції, теорії, поняття науки; знання про шляхи, методи пізнання, типи і способи розумових дій); діяльнісний (способи діяльності як-от: уміння, навички професійної і комунікативної діяльності) та ціннісно-мотиваційний (досвід емоційно-ціннісного ставлення до знань; досвід творчої діяльності). Перспективи подальшої дослідницької діяльності вбачаємо у розробці змістового компонента спроектованої нами моделі у вигляді насичення змісту освіти майбутнього аграрія комунікативно орієнтованими елементами, а також введення спеціально розробленого соціально-психологічного тренінгу комунікативної взаємодії у процес професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. — М.: БСЭ, 1973. — Т. 16. — С. 399–400.
2. Доорн П. Еще раз о методологии. Старое и прекрасное: «мыльная опера» о непонимании между историками и моделями / П.Доорн. — Режим доступа: <http://kleio.asu.ru/aik/bullet/19/30.shtml>
3. Штофф В.А. Моделирование и философия / В.А.Штофф. — М.: Высшая шк., 1966. — 301 с.
4. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я.Лернер. — М.: Педагогика, 1981. — 186 с.

5. Барановська Л.В. Формування культури мови студентів аграрного вузу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л.В.Барановська. — К., 1995. — 25 с.

6. Галузинський В.М. Форми організації, методи та засоби ведення навчально-пізнавального процесу / В.М.Галузинський, М.Б.Євтух // Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні. — К.: Наука, 1995. — С. 80–98.

7. Зверинцев А. Коммуникационный менеджмент / А.Зверинцев. — СПб.: Питер, 1996. — 212 с.

8. Смирнов П.И. Социология личности: учеб. пособие / П.И.Смирнов. — СПб.: Социологическое общество им. М.М.Ковалевского, 2001. — 380 с.

В статье представлен анализ специфики моделирования как научного метода в психолого-педагогической науке; изучено содержание и охарактеризованы структурные компоненты модели формирования коммуникативной культуры студентов-аграриев. Выявлены особенности целевых, содержательных, организационных и аксиологических характеристик процесса формирования коммуникативной культуры студентов-аграриев.

Ключевые слова: моделирование, метод, модель.

This paper presents the analysis of specific modeling as a scientific method in psychological-pedagogical science, studied the content and characterized structural components model of the communicative culture of student-farmers. The features of the target, substantive, institutional and axiological characteristics of the formation of the communicative culture of student-farmers

Key words: modeling, method, model.